

NORWESKIE PARKI ETNOGRAFICZNE

Zagadnienie muzeów skansenowskich było wielokrotnie poruszane w powojennej literaturze etnograficznej¹. Przy projektowaniu nowych parków etnograficznych w różnych regionach naszego kraju powoływano się na stuletnie już tradycje krajów skandynawskich. Wydaje się, że pożyteczne będzie przedstawienie trzech najważniejszych muzeów skansenowskich w Norwegii położonych na przedmieściach największych miast tego kraju: Oslo, Trondheim i Bergen. Ta informacja muzealna ułatwić może organizację tego typu muzeów w Polsce.

Norsk Folkemuseum jest najstarszym muzeum typu skansenowskiego na świecie. Ze skromnych zaczątków z 1867 r.² otwarto je w 1894 r. dzięki Hansowi Aall (1869-1946) w Bygdøy na przedmieściu Oslo. Podobnie jak inne tego typu muzea skandynawskie, zawiera ono szereg działów. Część z nich mieści się w normalnych budynkach muzealnych z tradycyjnym typem ekspozycji. W ogromnym parku pomieszczono obecnie 105 budynków zabytkowych, z których najstarsze pochodzą z XIII w. Wszystkie domy mieszkalne posiadają wyposażenie wnętrza pochodzące niekiedy z nieco późniejszego okresu aniżeli same zabudowania. W innych działach muzealnych znajdujemy wyposażenie mieszczańskich wnętrz mieszkalnych począwszy od XVII w. i ubiory mieszczańskie. W osobnym pomieszczeniu znajduje się biblioteka i pracownia Henryka Ibsena. Analogicznie do kultury mieszczańskiej w podobnych pomieszczeniach ukazano kulturę ludową, a więc wyposażenia wnętrza, narzędzia pracy i ubiory. W osobnym dziale pokazano protestancką sztukę kościelną w Norwegii od 1536 r. Wśród dalszych działów wymienić należy tkactwo wzorzyste w postaci tapiserii i kobierców tak charakterystycznych dla norweskiej sztuki ludowej. W dziale rolnictwa ukazano narzędzia pracy ze szczególnym uwzględnieniem przetwórstwa mlecznego. W osobnych działach eksponuje się wreszcie instrumenty muzyczne, zabawki oraz kulturę materialną Laponii. Bogaty zestaw eksponatów ukazuje hodowlę renów, rzemiosła, polowanie i wreszcie ubiory.

¹ Dane bibliograficzne podaje A. Pytlińska, *Zagadnienie muzeów skansenowskich w powojennej literaturze polskiej*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Kujakowie”, t. 1: 1966, s. 191-202. Na podstawie ustaleń z najnowszej literatury przedmiotu podano określenie park etnograficzny używając go na przemian ze skansenem. Jedyną obszerniejszą informacją o pracy muzealistów skandynawskich to artykuł A. Zareby, *Zastosowanie kwestionariusza do badań etnograficznych w Szwecji*, „Lud”, t. 41: 1954, cz. 1, s. 823-830.

² Pierwsza data podana przez Pytlińską, *op. cit.*, s. 192, nie dotyczy jeszcze rzeczywistej działalności muzeum i udostępnienia go publiczności. Pragnę tu podziękować serdecznie muzealistom norweskim, w szczególności zaś dr Marcie Hoffmann z Norsk Folkemuseum, dzięki którym mogłam tak wiele zobaczyć w ciągu krótkiego pobytu i otrzymałam wszystkie wydawnictwa.

Krótkie zestawienie najważniejszych działań stałej ekspozycji muzealnej było konieczne jako wprowadzenie do przedstawienia samego skansenu udostępnianego jedynie w okresie letnim. Część wyposażenia wnętrza przejęta zostaje przez odpowiednie działy stałej ekspozycji w budynkach muzealnych. Układ zespołów budynków w skansenie wiąże się z podziałem Norwegii na szereg geograficznych i etnograficznych regionów. Najstarszym budynkiem skansenu jest kościół drewniany pochodzący z Gol z regionu Hallingdal w południowej Norwegii i należący do kolekcji króla Oskara II zestawionej około 1885 r. Kościół należy do typu budownictwa sakralnego z XI do XIII w. i pochodzi z około 1200 r. W Norwegii zachowało się około 30 tego typu kościołów drewnianych i są one niezmiernie charakterystyczne dla skandynawskiego typu budownictwa nie podlegającego wpływowi zachodnioeuropejskim. Dach i ściany tych budynków wspierają się na niezmiernie licznych filarach, co powoduje ogromne rozczłonkowanie całości przy spadzistych fragmentach dachów. Część tego typu kościołów otacza zewnętrzna galeria. Kościół z Gol posiada część wyposażenia wnętrza z ławkami i rzeźbami z drzewa z napisami runicznymi z około 1250 r., podczas gdy malowidła zdobiące absydę i chór pochodzą dopiero z 1652 r. Kilka podobnych kościołów zachowało się w górzystym terenie Norwegii, jak np. słynny kościół z Borgund (około 1150 r.) czy kościół z Heddal z połowy XIII w. Pewne podstawowe elementy tego budownictwa drewnianego zachowały się w słynnym zespole cerkiewnym na wyspie Kizi w republice Karelskiej na jeziorze Onega. Jednakże drewniane filary wspierają tu kopulaste kształty dachów i poszczególnych kaplic³. W wielu norweskich kościołach drewnianych zachowało się wspaniałe malarstwo średniowieczne, barwne polipytki w ołtarzach⁴. Pomimo wpływów malarstwa zachodnioeuropejskiego, zwłaszcza angielskiego, wiele z tych obrazów, przechowywanych przeważnie w muzeach historycznych Oslo i Bergen, zachowało charakter malarstwa ludowego ze scenami ukazującymi kulturę materialną średniowiecza.

Norsk Folkemuseum posiada jedno z najstarszych zabytków budownictwa świeckiego ludowego na terenie Norwegii, a chyba i Europy. Dom mieszkalny z Rauland w rejonie Numedal datowano na koniec XIII w., podczas gdy rzeźby na drzwiach pochodzą raczej z około 1250 r. Napis runiczny podaje: „Torgaut Fivil [Ząb Lwa] mnie zrobił”. Wnętrze składa się z sieni, alkowy i większej izby. Nie posiada on komina, a tylko otwór w dachu, którym ulatniał się dym z paleniska. Dom ten posiadał galerię drewnianą, przez którą wchodziło się do małej izby sypialnej położonej w części strychowej ponad sienią i alkową. Tak w niej, jak i w dużej izbie pod ścianami stały łoża i ławy do spania. Z około 1300 r. pochodzą także trzy budynki gospodarcze. Budowla na filarach z doliny Setesdal pierwotnie służyła za młyn, później za spichlerz. Podobnie jak pozostałe, datowano ją na podstawie inskrypcji runicznych. Drugi spichlerz pochodzi z Tveito Hovin w rejonie Telemark. Jego ściany otacza na parterze otwarta, a na piętrze wewnętrzna galeria. Dekoracja drzwi naśladuje formy filarów z kapitelami zdobionymi stylizowanymi lwami. Nad drzwiami w kabląku wyrzeźbionego koszyka widać wyobrażenie ludzkiej twarzy. Trzeci spichlerz pochodzi z Rolstad w doli-

³ Kizi. *Architekturno-bytowej muzei-zapowiednik pod otwartym niebom*, Filiał Gosudarstwiennogo Krajewiedczeskogo Muzeja Karielskij ASSR, Pietrozawadsk 1962.

⁴ M. Blenheim, *The Stave Church Paintings. Mediaeval Art from Norway*, Milano 1965; S. Marstrander, *Fører for Kirkesamlingen, Viden-skapselskapets Oldsaksamling*, Trondheim 1959.

nie Gudbrandsdal, znanej jako miejsca siedziby rodzinnej *Krystyny córki Lawransa Sygrydy Undset*. Parter budynku służy za magazyn, podczas gdy na piętrze była izba otoczona wewnętrzną galerią. Przy ścianach widać jeszcze ślady łóż, gdzie sypiali goście czy kobiety z fermy. Okna są w kształcie łuków rzymskich, a pewne szczegóły architektoniczne przypominają zamki średniowieczne.

Poświęcono tu więcej miejsca czterem najstarszym budynkom stanowiącym przykład średniowiecznego budownictwa ludowego ze względu na ich unikalny charakter. Należy jednak podkreślić, że ludowe budownictwo norweskie cechowała w późniejszym okresie znaczna stabilność form. Kurne chaty i dachy pokryte darnią można odnaleźć w budynkach datowanych także na XVII i XVIII w. Zabudowania ugrupowano w skansenie w formie oddzielnych ferm chłopskich według poszczególnych regionów kraju. Starano się przy tym dać wśród tych zabudowań przykłady domu mieszkalnego, spichlerza, stodoły, stajni, obory z owczarnią czy chlewnią ze strychami przeznaczonymi na suszenie siana. Do tych budynków dochodziły niejednokrotnie dodatkowe domy mieszkalne w wypadkach większych rodzin, kuchnie połączone zwykle z pralnią, suszarnie ziarna i lnu użytkowane często równocześnie jako łaźnie parowe. W niektórych zespołach budynków zachowały się także kuźnie, młyny, folusze, tartaki, dom garncarza wraz z pomieszczeniem na piec, poza tym zaś niezmiernie liczne i o urozmaiconych kształtach spichlerze i szopy, a także otwarte suszarnie do suszenia zboża i siana konieczne w surowym klimacie.

Urządzenie wnętrza w budynkach mieszkalnych pochodzących z różnych okresów składa się najczęściej z sieni, alkowy i dużej izby z paleniskiem. W niektórych domach z XVII w. dochodzi także druga izba, zwana nową salą, przeznaczona na przechowywanie cenniejszych sprzętów. Posiada ona zwykle rzeźbione łóża przy ścianach bocznych i ogromny stół z ławami i krzesłami pod oknami. Coraz staranniej przyozdabiano szafki i kredensy, a także skrzynie na odzież. W większych domach obok izby mieszkalnej znajdują się małe wąskie izby sypialne z łóżkami. Należy zwrócić uwagę na rozwijające się zdobnictwo oparcia ław, krzeseł i foteli, kołysek dzieciennych, a także ogromnego bogactwa drewnianych naczyń. Wiele sprzętów i narzędzi posiada rzeźbione wyobrażenia kalendarzy dla analfabetów tak charakterystyczne dla krajów skandynawskich⁵. Obok wyjątkowanego bogactwa i różnorodności ornamentu uzyskanego drogą rzeźby w drzewie we wnętrzach mieszkalnych uderza duża liczba wzorzystych tkanin dekoracyjnych, tapiserii i kobierców o geometrycznych, a także przedstawiających postacie ludzkie i zwierzęce formach ornamentu⁶. Na niektórych fermach spotyka się stare kurne chaty zamienione z mieszkalnych na kuchnie. W domach pochodzących z XVII w. obserwuje się powiększenie się otworów okiennych, usuwanie galerii otaczających cały budynek mieszkalny także na pierwszym piętrze, budowę pieców i kominków i znaczne urozmaicenia w wyposażeniu w meble i naczynia kuchenne. Jednakże są to zmiany typu ilościowego, nie zmienia się natomiast układ wnętrza budynku i styl życia rodzinnego.

Spośród budynków typu gospodarczego należy wyróżnić łaźnie zamieniane w XVII lub XVIII w. na różnego typu suszarnie zbiorów; wykorzystywano w tym celu wielkie piece i całe wyposażenie wnętrza. Niektóre piece były zbudowane na wzór fińskich pieców łaźniowych. Do rzadko występujących budynków należy

⁵ H. Stigum, *Vår tædrearv. Bilder fra Norsk Folkemuseum Samlinger*, Oslo 1957, s. 50-53; W. Endrei, *Kalendarze dla analfabetów*, „Kwartalnik HKM”, R 15: 1967, nr 3.

⁶ *Musée Populaire et Folklorique de Norvege*, Oslo 1961; Stigum, *op. cit.*

mleczarnia z Ustrømmen z rejonu Glåmdal. Na parterze przerabiano mleko na masło i sery, podczas gdy izba na piętrze służyła za suszarnię białizny i sypialnię służby folwarcznej. Poszczególne typy magazynów nie różnią się między sobą układem wnętrza. Z budynków przemysłowych wymienić należy kuźnię wiejską z Nordmøre z pełnym wyposażeniem w narzędzia kowalskie, tartak z Hardangeru pochodzący z XVIII w. poruszany wodą za pomocą trzech kół różnej wielkości. Wśród licznych młynów najstarszy pochodzi z XVI w. z Harstad w rejonie Setesdal. Użytkowano go zwykle tylko na jesieni i na wiosnę, gdy poruszający go potok miał odpowiednią ilość wody. Podobne wyposażenie i koła nasiębierne posiada folusz z Jøsvoll w rejonie Sunnmøre, służył on także do mycia tkanin półwełnianych. Interesujące wyposażenie posiada dom garncarza z Nes pochodzący z XIX w. Poza podwójnym piecem ceglany należy zwrócić uwagę na kamień młyński rozgniatający glinę poruszany kieratem końskim.

W skansenie Norsk Folkemuseum nie kolekcjonuje się jedynie budownictwa wiejskiego. Rozpoczęto także urządzenie domów i wnętrz mieszkalnych rzemieślników i robotników mieszkających w miastach. W tym celu uzyskano szereg domów w Oslo pochodzących na ogół z XVII do XIX w. Na przykład *Dom rzemieślników* z lat 1661-1741 stoi przy zrekonstruowanej uliczce handlowej starego Oslo. Muzeum uzyskuje coraz to większą ilość tych domków, niszczących nieraz na przedmieściach miasta. W ten sposób muzeum odtworzyło wnętrza mieszkalne rzemieślników począwszy od XVII w. i robotników norweskich z ubiegłego stulecia. Zachowały się także domy bogatych kupców. Przechowywano także 9 słupów granicznych z XVI-XIX w. Interesujący wreszcie przykład niezmienności norweskiego budownictwa ludowego stanowi dom emigrantów zbudowany w Kindred, w stanie Północna Dakota w USA. Skansen w Oslo ukazuje pracę i życie codzienne szerokich rzesz ludności Norwegii od średniowiecza do początków naszego stulecia. Cennym uzupełnieniem tych informacji jest mieszczący się obok opisywanego muzeum oddział Muzeum Uniwersyteckiego. W specjalnym budynku pomieszczono trzy zachowane łodzie wikingów wraz z całym ich wyposażeniem wnętrza mieszkalnych i narzędziami pracy przekazanymi pochowanym członkom rodziny królewskiej z IX w. Łodzie te znaleziono u wylotu Oslofjordu w Oseberg, Tune i Gokstad⁷.

Folkemuseet for Trondheim og Trøndelag założone w 1909 r. jest drugim pod względem wielkości parkiem etnograficznym w Norwegii. Największa kolekcja zabytków budownictwa drewnianego znalazła się w omawianym muzeum w latach 1914-1916, stopniowo uzyskuje się dalsze zespoły budownictwa świeckiego z różnych regionów kraju. Kompletuje się przy tym przede wszystkim zbiory z regionu Trondheim i szerzej ze środkowej i północnej Norwegii, podczas gdy w skansenie w Oslo przeważały zabytki z południowej części tego kraju. Podobnie jak w innych muzeach, w 13 salach urządzono ekspozycję różnego rodzaju zabytków z zakresu rzemiosła i sztuki zdobniczej zarówno ludowej, jak i mieszczańskiej. Zabytki te pochodzą najdalej z XVII w. Znajdujemy tam interesujące wyposażenie wnętrza, ubiory wraz z dodatkami do nich, tkaniny wzorzyste, hafty i koronki, a także narzędzia włókiennicze i rolnicze oraz materiały ikonograficzne pochodzące z drzeworytów.

W parku etnograficznym w Trondheim znajduje się kilkadziesiąt budynków, a przy realizacji dalszych planów zagospodarowania terenu ilość ich przekroczy setkę. Do najstarszych zabytków należą dwa kościoły drewniane. Przebudowany

⁷ A. Hagen, *Les bateaux Vikings*, Oslo 1966.

kościół z Haltdalen pochodzi z lat 1050-1100, ale dekoracja wnętrza została wykonana około 1604 r. Bardziej okazały jest kościół z Lo w Åsen zbudowany w 1434 r., lecz przebudowywany i przerobiony na protestancki w XVI w. Oba te kościoły różnią się znacznie formą architektoniczną od opisywanych uprzednio kościołów z południowej Norwegii i posiadają wnętrza pozbawione dekoracji malarskiej. Zespoły budownictwa świeckiego uporządkowano podług regionów, stwarzając tradycyjne układy ferm z zabudowaniami gospodarczymi. Jakkolwiek najstarsze domy pochodzą dopiero z XVII w., ukazują one przykłady chat kurnych, budownictwa na palach i dachów krytych darnią. Obok kościoła z Haltdalen stoi zespół domków rybackich nad małą przystanią dla łodzi, nad brzegami fiordu z okolic Trøndelags. Wyjątkowo bogatą dekoracją wyróżnia się dom mieszkalny zamożnego chłopca z Oppdal z początku XIX w. Zdobiono zarówno otwory drzwiowe i okienne, jak sufit. Omawiany skansen posiada wyjątkowo liczne i znakomicie wyposażone wnętrza różnych wiejskich i miejskich warsztatów rzemieślniczych. Wymienić należy rzeźnię, warsztat rymarski i garbarski, szewski, złotniczy, zegarmistrzowski, parę pomieszczeń kantorów kupieckich, piwiarni i traktierni oraz większych kuchni z ubiegłego stulecia. W większych pomieszczeniach, np. w dawnej aptece z 1687 r., obok zamożniejszych mieszczańskich wnętrz mieszkalnych umieszczono zbiory z zakresu historii transportu, jak sani, nart i łodzi. W osobnym dziale można znaleźć zabytki ukazujące życie pasterzy koczowników⁸.

Zupełnie inny charakter ma muzeum w Gamle Bergen. Intensywna rozbudowa i przebudowa tego bogatego miasta portowego sprawiła, że zamożniejsi kupcy przenieśli się już w początkach ubiegłego stulecia do swych letnich rezydencji na przedmieściach miasta. Kilka z tych budynków weszło następnie w skład muzeum wraz ze starymi domami przenoszonymi z Bergen czy okolicznych miast. W rezultacie powstało kilka uliczek z domami pochodzącymi z końca XVIII w. i z ubiegłego stulecia. Ukazują one codzienne życie kupców i rzemieślników tego portowego miasta. W tej chwili skansen liczy tylko 17 domów, jednakże planuje się uzyskanie dwukrotnie większej ich liczby. Oprócz paru domów zamożnych kupców z wyposażeniem pochodzącym z przełomu XVIII i XIX w. zachowały się domy: marynarza, piekarza, z osobną piekarnią, szwaczki, powroźnika, szewca i aptekarza. Na szczególną uwagę zasługuje maleńki domek szwaczki pochodzący z 1766 r., składający się z pokoju i kuchenki. Zawiera on narzędzia pracy z I połowy XIX w.⁹ Wśród starannie urządzonych wnętrz mieszkalnych z różnych okresów ubiegłego stulecia na uwagę zasługują pomieszczenia czeladników, służby, kantory handlowe i starannie skompletowane urządzenia kuchenne. Część zachowanych ubiorów z końca XVIII i z XIX w. jest ukazana we wnętrzach mieszkalnych w postaci zawartości otwartych szaf i porzuconych robótek ręcznych. Duże zbiory malarstwa i porcelany służą do uzupełniania szczegółów ekspozycji poszczególnych wnętrz¹⁰.

Informacje o norweskich zbiorach muzealnych posiadają szczególne znaczenie ze względu na konieczność szybszego przestawiania naszych zbiorów zabytków budownictwa wiejskiego i miejskiego na ten tak nowoczesny i posiadający olbrzymie walory dydaktyczne rodzaj ekspozycji.

Irena Turnau

⁸ S. O. Tiller, *Folkemuseet for Trondheim og Trondelag. Eileder gjennom museets samlinger*, Trondheim 1961.

⁹ *Gamle Bergen. Fremden Führer*, Bergen br.

¹⁰ „Gamle Bergen”, *Arbok* 1966, Bergen 1966.

MUZEUM POD OTWARTYM NIEBEM W TBILISI

W maju 1971 r., w 50 rocznicę powstania Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, zostanie otwarta uroczyście pierwsza część wielkiego muzeum gruzjińskiej architektury ludowej i kultury materialnej. Budowę omawianego muzeum podjęło przed kilku laty Gruzjińskie Towarzystwo Ochrony Zabytków Kultury przy wydatnej pomocy władz Gruzjińskiej SRR. Kierownikiem naukowym budowy jest czł. koresp. AN GSRR Giorgi Czitaja, zasłużony senior etnografów gruzjińskich. Generalny projekt muzeum opracowany został przez zespół pod kierunkiem architekta, doc. Ł. Sumbadze. Uzyskano pod muzeum doskonale położony, rozległy teren (47 ha) na zachodnim skraju stolicy Gruzji Tbilisi, leżący między parkiem Wake a jeziorkiem Żółwim, łatwo dostępny od strony szosy przebiegającej na szczyt góry, doskonale widoczny z wagoników kolejki linowej. Poniżej muzeum znajduje się duży stadion sportowy, który może być wykorzystany dla występów zespołów ludowych i urządzania festiwali folklorystycznych. Wadą tego terenu jest jego duże nachylenie, sięgające miejscami 30° i zbyt mała ilość terenu płaskiego, nadającego się pod zabudowę charakterystyczną dla nizinnych terenów Gruzji. Nadaje się on natomiast doskonale na osadzenie w nim obiektów z górskich okolic Gruzji, obejmujących zresztą większą część tego kraju.

Twórcy muzeum dążą do tego, aby każdy zabytkowy budynek lub skupisko budynków znalazło się w krajobrazie odpowiednim dla krainy, z której pochodzi. Wnętrza budynków zostaną urządzone albo zrekonstruowane według odpowiednich tradycyjnych wzorów. Budownictwo gruzjińskie jest bardzo różnorodne na skutek dużego zróżnicowania warunków przyrodniczych i gospodarczych oraz odmiennych tradycji. Zachowaniu się bardzo starych form i okazów budownictwa sprzyjał zarówno materiał, z jakiego były wznoszone — kamień, jak i korzystny klimat kraju, nie wywierający na ogół tak niszczącego wpływu na budynki, jak w naszej strefie geograficznej. Wiele jednak dawnych budynków uległo zniszczeniu w czasie najazdów mongolskich, perskich i tureckich, które trapiły Gruzję aż do połowy XIX w. Niektóre formy budynków sięgają daleko w epokę starożytną, a znajduwane w licznych wsiach kamienne budowle liczą po kilka, a nawet kilkanaście stuleci. Jeden ze zrekonstruowanych już w muzeum domów mieszkalnych, pochodzący z południowej Gruzji, jest datowany na XV w. i z tego też wieku ma pochodzić większość jego drewnianych części. Jest to typowy dawniej dla tej części Gruzji dom-ziemianka, wbudowany w stok góry, o jednej dużej izbie i dwóch mniejszych pomieszczeniach, posiadający niskie wejście zaopatrzone w drzwi z grubych bierwion i spory otwór w stropie zbudowanym z piramidalnie ułożonych bali, służący do wypuszczania dymu i równocześnie oświetlania wnętrza. Dla wsi kaukaskich charakterystyczne są domy kamienne z bardzo niskimi, jedno- lub dwuspadowymi dachami oraz wysokie, kamienne wieże obronne, wznoszone do pierwszej połowy XIX w. Zupełnie inny charakter mają domy zachodniej, nizinnej części Gruzji, przeważnie drewniane. W muzeum uwzględnione zostaną szeroko także różne rodzaje budynków gospodarczych, a nawet sakralnych.

Przy urządzeniu muzeum wzięto pod uwagę terytorialno-administracyjny i ekonomiczny podział Gruzji, wskutek czego cały teren ekspozycji etnograficznej podzielono na 10 stref podstawowych, z których pięć obejmuje Gruzję zachodnią i pięć wschodnią. Każda z tych stref mieści jedną lub więcej krain historycznych, na które dzieliła się Gruzja i które nadal stanowią podstawę podziału

etnograficznego tego kraju. Na wschodnią Gruzję składają się strefy: I. centralna, czyli Szida i Kwemo Kartli¹; II. wschodnia — Kacheti; III. południowa — Samcche i Dżawacheti; IV. wschodnie wysokogórze (Kaukaz) — Chewi, Mtiuleti, Mta-Tuszeti, Pszawi i Chewsureti; V. południowo osetyńska oblasť autonomiczna; VI. wybrzeże czarnomorskie (Kolchida); VII. strefa zachodnia, obejmująca razem ze strefą szóstą krainy: Guri, Megreli, Racja, Imereti i Leczcumi; VIII. Adżarska Republika Autonomiczna (Gruzini zmahometanizowani od XVII w.); IX. Abchaska Republika Autonomiczna; X. zachodnie wysokogórze (Kaukaz), tj. Swaneti i górna Racja. Wydzielono także strefę historyczno-archeologiczną (XI), gdzie będą eksponowane zabytki archeologiczne oraz okazy rzeźby kamiennej.

Wypada nadmienić, że w Abchazkiej RA Gruzini stanowią najliczniejszą grupę narodowościową, w Gruzji południowej zaś znaczną część mieszkańców stanowią Azerbejdżanie, którzy przyszedli tu głównie po niszczących najazdach perskich w XVIII w., oraz Ormianie i Grecy osadzeni jako uchodźcy i przesiedleńcy w następstwie wojen toczonych przez Rosję z Turcją i Persją, głównie w 1 połowie XIX w. Także Osetyńczycy, którzy zamieszkują zwartą masą rejon Cchinwali, a w rozproszonych wioskach sięgają Gruzji południowej i wschodniej (razem ponad 120 tys.), przybyli w większej liczbie na teren Gruzji dopiero w XVIII w.

Poza wymienionymi, podstawowymi strefami wydzielono tereny pod ośrodek administracyjno-kulturalny przy głównym placu u wejścia do muzeum, gdzie wzniesiony zostanie budynek zarządu, sala kinowo-odczytowa i duża sala wystawowa oraz pod usługi. Obie podstawowe części ekspozycji etnograficznej (wschodnią i zachodnią) przedzieli wąski obszar parkowy.

W pierwszym etapie zagospodarowane zostaną głównie strefy I, III, VI, VII i XI, położone w dolnej części terenu muzealnego. Znajdzie się tu około 40 obiektów, z których znaczna część jest już gotowa. Na całym obszarze muzeum stanie ponad 200 różnych budynków, których większość będzie mieścić liczne przedmioty kultury materialnej i dzieła sztuki. Każdy obiekt zostaje przed przeniesieniem dokładnie zbadany i zinwentaryzowany *in situ*. W muzeum nie przyjęto zasady pełnego autentyzmu, dlatego niektóre części budynków, zwłaszcza kamienne, wznoszone są z materiału znajdującego się na miejscu, odpowiadającego mniej więcej pierwotnemu gatunkowi kamienia. Inaczej traktuje się stare, zabytkowe budowle kamienne, jak przeniesioną jeszcze w 1966 r. świątynię z miejscowości Sijoni, pochodzącą z VI w. Świątynia ta, częściowo uszkodzona i zdekompletowana (bez sklepienia), została postawiona w skansenie w takim stanie, w jakim znajdowała się na dawnym miejscu, a więc bez uzupełnień.

Gruzja nie posiada dotychczas wyodrębnionego muzeum etnograficznego, lecz tylko dział etnograficzny w Państwowym Muzeum Gruzji im. S. Dżanaszii, które obejmuje ponadto działy historii, archeologii i przyrody. Ekspozycje etnograficzne znajdują się także w stosunkowo licznych muzeach regionalnych tego kraju, organizowanych w podobny sposób, jak nasze mniejsze muzea regionalne. Muzeum pod otwartym niebem w Tbilisi, którego budowa potrwa kilkanaście lat, zwielokrotni ilość eksponowanych dotąd w Gruzji obiektów etnograficznych, a także archeologicznych i stworzy możliwość łatwiejszego zapoznania się z wielkim bogactwem kultury ludowej tego kraju.

¹ Nazwy tych krain podaję zgodnie z ich autentycznym, gruzińskim brzmieniem, które m. in. zachowuje najnowszy fundamentalny atlas Gruzji, opracowany i wydany przez Akademię Nauk GSRR (*Atlas Gruzinskoj Socjalistycznej Sowietsoj Respubliki*, Tbilisi—Moskwa 1964).

Realizacja muzeum napotyka trudności wynikające z braku odpowiedniej ilości fachowców umiejących konserwować i rekonstruować zabytkowe budowle. Środków finansowych jest sporo, gdyż rząd Gruzjińskiej SRR udzielił znacznych dotacji na budowę tego wielkiego obiektu, traktując go, podobnie jak inicjatorzy budowy, jako obowiązek wobec kultury narodowej. Warto podkreślić, że niezależnie od budowy skansenu zabezpiecza się w Gruzji szereg obiektów kultury ludowej na miejscu, w tym nawet całe wsie. Tak na przykład zabezpieczeniu poddana została jedna z najciekawszych wsi chewurskich Szaszili (Kaukaz), której mieszkańcy zostali przeniesieni przed blisko 20 laty na nizinne tereny zachodniej Kachetii. Czynności zabezpieczające i inwentaryzujące prowadzi się jednak od stosunkowo niedawna.

Prace nad budową muzeum kultury ludowej oraz związaną z tym inwentaryzacją zabytków pozostają w bliskiej łączności z opracowywaniem przez Zakład Etnografii Gruzji AN GSRR atlasu etnograficznego Gruzji. W realizacji tego zadania współpracuje z Zakładem szereg terenowych placówek muzealnych i Katedra Etnografii Uniwersytetu w Tbilisi. Prowadzone w związku z tym gromadzenie materiałów ma objąć całość gruzjińskiej kultury ludowej i stworzyć w przyszłości podstawę dla pełnego opracowania etnografii Gruzji.

Edward Pietraszek

MUZEUM W SIERADZU

Muzeum w Sieradzu, powstałe w 1937 r. początkowo jako Składnica Muzealna, swą właściwą działalność zaczęło prowadzić w 1947 r. po otrzymaniu starej „pojagiellońskiej” kamienicy. Wraz ze stopniowym odbudowywaniem i remontowaniem budynku organizowano pierwsze stałe ekspozycje: początkowo archeologiczną i historyczną (1950 r.), następnie w 1953 r. powiększono ją o zbiory artystyczne. Po całkowitej odbudowie budynku, otwarta została w 1961 r. nowa stała ekspozycja przedstawiająca dzieje Sieradza i regionu sieradzkiego od czasów paleolitu aż do współczesności, składająca się z eksponatów archeologicznych, historycznych i etnograficznych.

W okresie organizowania pierwszych stałych wystaw zapoczątkowane zostały również pierwsze badania archeologiczne penetracyjne i stacjonarne, prowadzone zarówno w samym mieście, jak i w miasteczkach i wioskach powiatu. Są one kontynuowane nadal, a znalezione podczas nich liczne eksponaty uzupełniają bogate zbiory archeologiczne i historyczne. Od 1950 r. prowadzone są również na terenie pow. Sieradz, a także częściowo i Łask, penetracyjne i stacjonarne badania etnograficzne. Dotyczyły one początkowo zdobnictwa, w następnych latach poszerzono je o badania nad sieradzkim strojem ludowym, garncarstwem, plastyką obrzędową czy wreszcie, w 1967 r., ludowym kowalstwem. Nie tylko jednak sztuka ludowa była i jest tematem badań etnograficznych, prowadzonych przez Muzeum. W latach 1964-1968 pracownik Muzeum, razem z ekipą etnograficzną złożoną z pracowników innych ośrodków, prowadził badania nad kulturą wsi nadwarciańskich. Objęto nimi takie zagadnienia, jak m. in. pożywienie, pasterstwo, urządzenie wnętrza chaty, zwyczaje i obrzędy weselne czy zajęcia pozarolnicze. Wyniki tych badań opublikowane będą w wydawnictwie własnym (*Studia i materiały do dziejów ziemi sieradzkiej*). Poza Sieradzkim prowadzone były również badania na terenie pow. Radomsk, Łęczyca czy Wieluń. Dotyczyły one głównie sztuki ludowej. W bieżącym roku zapoczątkowane zostały badania

nad sieradzkim budownictwem ludowym, których jednym z zadań jest wytypowanie najciekawszych i najbardziej charakterystycznych dla sieradzkiego obiektów do planowanego skansenu.

Podstawową działalnością Muzeum jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie eksponatów. Eksponaty te gromadzi się poprzez eksplorację terenu przy badaniach terenowych, jak i zakupuje się eksponaty zgłaszane na organizowane przez Muzeum konkursy na sztukę ludową. Konkursów takich było do tej pory kilka i dotyczyły głównie ceramiki, tkactwa, wycinanki i innych ozdób z papieru, plastyki obrzędowej i kowalstwa, a więc były ściśle związane z prowadzonymi przez Muzeum badaniami terenowymi, o których była mowa poprzednio.

Z pracą naukowo-badawczą nierozdzielnie związana jest praca oświatowa, prowadzona przez Muzeum od szeregu lat. Podstawą tej pracy są ekspozycje stałe lub czasowe, własne względnie wypożyczane np. z Muzeum Sztuki w Łodzi, czy też innych ośrodków muzealnych. Oprowadzanie po wystawach czy wygłaszanie prelekcji ilustrowanej ekspozycją to często stosowany sposób szerzenia wiedzy o regionie sieradzkim czy sztuce. Muzeum nie ogranicza się jednak do organizowania wystaw tylko we własnych pomieszczeniach. Często organizuje wystawy objazdowe w innych ośrodkach muzealnych czy też w domach kultury i klubach. Wystawy takie urządzone były np. w Łasku, Pabianicach, Zelowie, a także we Włocławku („Sieradzkie kowalstwo ludowe”) i w Turku, gdzie na 625-lecie pow. Turek i 100-lecie miasta zorganizowano wystawę „Sieradzka sztuka ludowa”. W Łodzi przy współudziale Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych Muzeum zorganizowało w bieżącym roku trzy wystawy — „Wycinanka sieradzka” w Łódzkim Domu Kultury, „Sieradzka tkanina ludowa” w KMPiK (wystawa ta zainaugurowała nowy rok oświatowy w KMPiK) i ponownie w ŁDK „Sieradzkie garncarstwo ludowe”. W otwarciu tych wystaw wzięli również udział twórcy ludowi, a na otwarciu wystawy tkanin urządzone pokaz folklorystyczny — występował zespół muzyczny, śpiewano stare przyśpiewki związane z przedzeniem i tkaniem. Jednocześnie urządzone pokaz przedzenia, w którym wzięła udział najlepsza sieradzka prządka.

Wszystkie te wystawy cieszyły się dużym powodzeniem, a region sieradzki i Muzeum zdobyły nowe grono sympatyków. Współpraca z Łódzkim Domem Kultury przybrała ostatnio charakter stały i polegać będzie na organizowaniu przez Muzeum wystaw, nie tylko zresztą z zakresu etnografii, ale również archeologii, historii czy sztuki, a także na wygłaszaniu przez pracowników Muzeum prelekcji ilustrowanych daną wystawą. Prelekcje czy odczyty wygłaszane są zresztą nie tylko przy okazji otwarcia wystawy czasowej lub wystawki oświatowej. Bardzo często pracownicy naukowo-oświatowi Muzeum zapraszani są w charakterze wykładowców na różnego rodzaju kursy organizowane przez Powiatowy Dom Kultury w Sieradzu dla przyszłych terenowych działaczy kulturalnych, czy też na kursy organizowane przez PTTK. Z usług Muzeum korzystają również Koła Gospodyń Wiejskich czy wiejskie kluby. Tematyka tych prelekcji najczęściej związana jest z regionem. Najlepiej to chyba świadczy o zainteresowaniu mieszkańców powiatu dziejami ich regionu i o uznaniu, jakim cieszy się Muzeum wśród miejscowej ludności. Przy okazji warto dodać, że Muzeum w Sieradzu jest jednym z nielicznych muzeów w Polsce, które posiada stosunkowo duży procent osób zwiedzających pochodzących ze wsi. Mam na myśli nie wycieczki szkolne, ale starszych. Odległość wsi od miasta nie odgrywa tu większej roli.

Oprócz wystaw czasowych i objazdowych organizowane są również wystawki oświatowe, przeznaczone głównie dla wiejskich szkół, świetlic i klubów. W chwili

obecnej Muzeum posiada dziesięć takich wystawek, a grono ich odbiorców powiększyło się w bieżącym roku o szpital psychiatryczny w Warcie, pow. Sieradz, który nawiązał z Muzeum stałą współpracę. Tematy tych wystawek są bardzo różnorodne i nie dotyczą wyłącznie regionu sieradzkiego. Oto niektóre z nich: „Z dziejów dawnej książki”, „Życie ludzi w epoce kamienia”, „Malarstwo rosyjskie i radzieckie”, „Arcydzieła malarstwa europejskiego w zbiorach Ermitażu” i inne, związane z regionem jak: „Badania archeologiczne w sieradzkim” czy „Wycinanka sieradzka”. Wystawki te składają się głównie z reprodukcji, zdjęć i rysunków, rzadziej natomiast z eksponatów, jak to ma miejsce w wypadku wystawki wycinanki.

Organizowanie wystaw czasowych i objazdowych, wystawek oświatowych i związanych z nimi prelekcji to tylko jeden rodzaj pracy oświatowej prowadzonej przez Muzeum. Coraz bardziej rozpowszechniającą się formą pracy są lekcje muzealne, z których korzysta nie tylko młodzież szkół podstawowych, ale również i licealnych. Lekcje te prowadzone są w ramach zajęć wychowania obywatelskiego i dotyczą głównie historii Sieradza i regionu oraz jego zabytków. W bieżącym roku odbył się cykl odczytów i prelekcji na ten temat, składający się z sześciu lekcji, w których uczestniczyła młodzież Technikum Ekonomicznego z Sieradza. Prowadzone są również lekcje z zakresu sztuki ludowej, rozwoju narzędzi rolniczych, rzemiosła czy też obejmujące szersze zagadnienia, jak np. najdawniejsze dzieje państwa polskiego, pradzieje Słowian itp. Również w Muzeum prowadzone były lekcje pokazowe dla nauczycieli Ośrodka Metodycznego (lekcje historii i języka polskiego), czy lekcje z kółkami zainteresowań, np. z kółkami plastycznymi, historycznymi. W zależności od tematu lekcje te prowadzone są na wystawie bądź też na sali odczytowej i wówczas są one ilustrowane zdjęciami, przezroczami a nierzadko i filmem. (Muzeum posiada własne aparaty projekcyjne, rzutniki i epidiaskopy do przezroczy i filmów). Część lekcji odbywa się również w terenie, np. lekcje dotyczące badań archeologicznych czy zabytków Sieradza, kiedy to z prelekcją łączy się zwiedzanie stanowiska archeologicznego czy miasta.

Od szeregu lat (od 1957 r.) Muzeum w Sieradzu prowadzi Studium Regionalne przy współudziale Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Zadaniem Studium jest szerzenie wiedzy o regionie, o jego przeszłości, rozwoju kulturalnym i gospodarczym. Czasami jednak podejmowane są zagadnienia ogólniejsze, dotyczące np. sztuki, niektórych problemów związanych z muzealnictwem, niekiedy też prelegenci dzielą się ze słuchaczami swymi wrażeniami z podróży po innych krajach. Prelekcje te ilustrowane są zazwyczaj zdjęciami czy przezroczami, niekiedy filmem. W ramach Studium organizowane są też czasami koncerty np. dawnej czy współczesnej muzyki polskiej, z udziałem znanych muzyków i solistów, m. in. Opery Łódzkiej. Koncerty te cieszą się dużym powodzeniem, co chyba najlepiej świadczy o zainteresowaniu mieszkańców Sieradza dobrą muzyką i o potrzebie organizowania takich imprez.

Inny charakter mają odbywane co dwa tygodnie Niedzielne Spotkania Muzealne, prowadzone wyłącznie przez naukowo-oświatowych pracowników Muzeum. Tematyka tych Spotkań jest bardzo różnorodna: skarby polskiej kultury i sztuki, sztuka ludowa, zwyczaje i obrzędy, dzieje i rozwój rzemiosła, życie ludów prymitywnych, piękno regionów Polski. W bieżącym roku zorganizowano szereg Spotkań o tematyce związanej z 25-leciem PRL (wykorzystano zestaw filmowy „Chwila wspomnień”) — odbudowa kraju po zniszczeniach wojennych i jego rozwój gospodarczy i kulturalny. Niekiedy Spotkania te związane są z przypada-

jącymi rocznicami czy ważniejszymi wydarzeniami. Na wszystkie Spotkania przygotowywane są zestawy filmowe, poprzedzone zwykle krótką, wprowadzającą prelekcją.

Zarówno Studium Regionalne, jak i Niedzielne Spotkania Muzealne zdobyły sobie duże grono stałych słuchaczy, którzy przychodzą również na wszystkie inne imprezy organizowane przez Muzeum. Są to zarówno ludzie starsi, jak i młodzież, szczególnie ze szkolnych internatów.

Brak osobnej, specjalnej sali kinowo-odczytowej (wszystkie imprezy organizowane są na sali wystaw czasowych), brak pomieszczenia, w którym mogliby zbierać się sympatycy Muzeum, uniemożliwia w pewnym stopniu rozszerzenie pracy oświatowej. Mimo tego poszukuje się nowych form popularyzacji wiedzy o regionie i nie tylko o regionie, czy nawet nowych form rozpowszechniania wytworów sztuki ludowej. Do tej pory sztukę ludową popularyzowano poprzez wystawy, katalogi i pokazy, a także audycje telewizyjne. W bieżącym roku Muzeum po raz pierwszy zorganizowało kiermasz wytworów sztuki ludowej, który miał na celu udostępnienie autentycznych wytworów sztuki, o które niestety tak trudno w miejscowym sklepie Cepelii. Spotkał się on z ogromnym zainteresowaniem mieszkańców Sieradza, stanowił też pewną atrakcję dla osób przyjezdnych. Skłoniło to Muzeum do podjęcia decyzji organizowania tego typu kiermaszu każdego roku.

Warto też wspomnieć o współpracy Muzeum z Rozgłośnią Łódzka Polskiego Radia, które nagrywa audycje mówiące o regionie sieradzkim czy pracy Muzeum. Telewizja Łódzka popularyzuje wytwory sztuki ludowej, ich twórców czy wystawy organizowane przez Muzeum. Muzeum współpracuje również z Rozgłośnią Warszawską, dla której nagrywane są cykle audycji dotyczące np. sieradzkiej sztuki ludowej czy folkloru. Audycje te przeznaczone są dla Polaków za granicą.

Innym rodzajem działalności naukowo-oświatowej jest udzielanie konsultacji i udostępnianie materiałów do prac dyplomowych nauczycielom ze stałego i zaocznego Studium Nauczycielskiego oraz studentom historii, ekonomii, etnografii czy archeologii. Z materiałów tych nierzadko korzystają również uczniowie szkół średnich, którzy zawsze znajdują pomoc pracowników muzealnych. Jeśli chodzi o materiały, to są to zarówno własne publikacje, jak „Prace i Materiały do Dziejów Ziemi Sieradzkiej” (t. 1: 1962), katalogi dotyczące sztuki ludowej, czy artykuły zamieszczone w „Pracach i Materiałach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria Etnograficzna” w Łodzi (nr 3: 1960, nr 5: 1961, nr 7: 1963) czy w „Łódzkich Studiach Etnograficznych” w latach 1959, 1961, 1962, jak również szereg innych opracowań ogólniejszych, dotyczących etnografii Polski, historii czy sztuki.

Na zakończenie należy też wspomnieć o opiece, jaką Muzeum otacza twórców ludowych. Nie tylko popularyzuje ich twórczość i wyroby poprzez wystawy i pokazy, stara się o stypendia dla mniej zamożnych a zdolnych twórców, ale również często pomaga im w rozwiązywaniu ich życiowych kłopotów. Dzięki staraniom Muzeum zorganizowany został np. w 1954 r. Zespół Tkaczek w Monicach, pow. Sieradz, w którym kilka kobiet znalazło zatrudnienie. Pomoc Muzeum przyczynia się również w pewnym stopniu do rozwoju ludowej twórczości Jadwigi Grali z Burzenina (wyrób glinianych figurek zwierzęcych), dla której Muzeum wystarało się o stypendium i zapomogi.

Muzeum w Sieradzu nie jest więc tylko zbiornicą martwych (z pozoru) przedmiotów, ale bierze udział w codziennym, normalnym życiu mieszkańców miasta i powiatu.

Elżbieta Delida